

Dara Ćurĉija
PUT DO SVOJE ZVIJEZDE
(Autobiografski roman)

Priredila Slavica Garonja

Urednik
Zoran Kolundžija

DARA ĆURĀIJA

PUT DO SVOJE ZVIJEZDE

(Autobiografski roman)

Priredila
Slavica Garonja

PROMETEJ
Novi Sad

I

MOJA BOSANSKA BOJNA

PORATNO VRIJEME

Prva sjećanja

Bile smo zajedno sa strinom Jekom i njenih petoro djece – sin Đuro i kćeri Danica, Zorka, Ljuba i Milica (Mika) najmlađa, sa svojih desetak godina. Podno živice bila je napravljena bajta, tako su zvali kolibu od kuruzovine. Tu smo svi spavali na slami i perušini.

Iznad bajte gradili su kuću, brvnaru od dugačkih borovih balvana. Radili su neki nepoznati ljudi. Bile su samo dvije prostorije. U gornjoj sobi bili smo svi a u donjoj je ležala krava. Nije bilo dovoljno kreveta (samo dva) pa se svako veče unosila slama nasred sobe i tu se spavalo a ujutro se iznosila i čistila soba.

Jednom je Đuro pokušao napraviti ležaj u prvoj prostoriji gdje je bila krava. Zabijali su u zemlju rašljasto kolje a onda stavljali uzdužno dva duga drveta pa prijeko kraća. Odozgo su stavili slamu i namjestili. Ljuba je prva isprobala novi ležaj, ali čim je legla sve se urušilo – rašlje se rascijepile. Svi su se smijali, vrištali, a naročito djeca.

Poslije su namjestili na zemlji.

Jedno vrijeme spavala sam s mamom i Danicom na svinjcu – vjerovatno preko ljeta.

I danas na desnoj ruci imam ožiljak što me je ujelo prase dok sam spavala u hladu ispod šljive. O samom događaju znam više po pričanju. Dok sam spavala, nedaleko od mene, na drvljaniku Đuro je nešto tesao. Kad je začuo moj vrisak, brzo je reagirao i spasio me. U pamćenju mi je ostala majka kako me drži u krilu i umotava krvavu ruku s šarenom maramicom ili je to bila krpa vežena crvenom i zelenom svilom... ili je to bila krv na nečemu zelenom. Imala sam oko 3 godine.

Bolest

Danima mi je išla krv na nos. Bila sam jako bolesna. Kad god bih progledala, vidjela sam majku nad sobom kako plače. Nisam mogla podnijeti suze u njenim očima, pa sam je udarala po ruci ljuteći se: „Što plačeš opet... nemoj...“ i tada bih i sama zaplakala. U kući svi su zabrinuto ćutali... netko mi je nešto nudio za jesti... nisam mogla. Dolazile su i neke babe, bacale ugljenje, nešto šaputale, umivale me. Majka je okretala glavu da ne vidim kako plače. Onda, jednog dana, po pričanju, došla je baba Liševića, zagledala se

u mene i pružila mi komadić sira: „Uzmi, rano, uzmi... probaj.“ Pričali su kako sam uzela i da mi je od tada krenulo nabolje.

Majka je kasnije često spominjala i blagosivljala babu Liščevića o kojoj će biti još riječi u vezi pogibije moga oca.

Kolonizacija 1946. godine

Mamin bratić, ujak Đuro i njegova žena Mara, mala ujnica, kako sam je zvala, nisu imali djece i tako su upisali majku i mene i dobili kuću u Banatu, selo Krajišnik. Za razliku od male ujne imala sam i veliku ujnu, žena maminog rođenog brata Rade.

Kad smo krenuli, sjećam se, velika ujna nas je ispraćala i nosila me na leđima. Išli smo uz brdo, okolo je bilo ponegdje snijega. Sjedili smo u stanici. Bilo je mnogo svijeta i ljudi u uniformama – partizani. Jedan od njih, mlad, lijep, dao mi je neku crnu, drvenu zvečku, klepetaljku i pokazao mi kako klepeće. Imala je ručku a na drugoj strani dve okrugle polulopte. Zapamtila sam njenu glatkoću i klepet.

Dugo smo putovali, presjedali i na stanicama čekali drugi voz. Noć. Signalna svjetla na stanicama najviše su privlačila moju pažnju. Mislila sam da su to kućice jer je u njima svjetlo i da u njima žive mali ljudi. Bila sam nestrpljiva i stalno zapitkivala – dokle ćemo čekati, kad ćemo krenuti.

Iz vagona se čulo blejanje, mukanje krava. U kupeima je bilo mnogo žena i djece koja su plakala, vrištala, tražila nešto. Slušala sam ih i gledala, ništa nisam tražila. Glavno je da se vozimo. Jedna žena mi pruži komadić pogače, nisam htjela. Istovremeno je vikala na svoju djecu koja su tražila još. Neke su na neki način umirivale i učutkivale svoju djecu. Glasno su ih korile i pokazivale na mene kako ćutim i ne plačem.

Velike, šarene kuće

Krajišnik – veliko švapsko, banatsko selo – sve kolonizirani doseljenici iz Bosne, Like, Dalmacije. Dobili smo veliku kuću koja se meni činila još veća u odnosu na one male drvenjare u mojoj Bosanskoj Bojni. Moju pažnju posebno su privlačili šareni zidovi u sobama (molovani). Zagledala sam te neobične šare i čudila se tko li je to mogao tako lijepo išarati. A tek podovi – nije bila zemlja nego glatke, sitne daščice – parket. Svijetlo na plafonu... svi smo se vidjeli kao usred dana. A u Bosni one male škiljave lampice koje su sami pravili i od njih je cijela soba mirisala. Samo je poneko imao one velike, prave lampe s cilindrom. A tek fasade nekih kuća; glatke šarene pločice, jednobojne smeđe, crvene, zelenkaste... Često sam ih u prolazu dodirivala vrhovima prsta. Godila mi je njihova glatkoća. Kuće su bile u red postrojene – ulice... plašila sam se da se ne izgubim.

K nama je stalno netko dolazio – neke djevojke, momci. Voljeli su me i često molili majku da me pusti s njima. Mislim da se zvao Dragan, mladić

kojeg sam zvala ujko. Donosio mi je voća, pravio sviralu. Jednog dana donio mi goluba. Bila sam oduševljena, ali (jednog dana), kad mi se uneredio u krilo, jako sam plakala. Nisam shvaćala zašto su se svi slatko smijali dok sam ja plakala. Jednom su me neke djevojke odvele da se slikam s njima. Istog dana sam se slikala s majkom, ujakom i ujnicom. Moja prva slika iz djetinjstva, ali samo s majkom. Sačuvana je.

Zborovi

Iza sela prostirao se pašnjak. U grupama su prolazili pored naše kuće – ljudi, žene, djeca. Spremala se i majka – crna suknja, bijela bluza sa lijepim žutim, staklenim dugmetima, kao bombone. I mene je umivala, češljala, spremala. U putu me je čvrsto držala za ruku. Na prostranom pašnjaku sakupilo se mnogo svijeta. Netko je držao govor, nisam mogla da vidim... ujednom aplauz. U trenutku sam pomislila na ogromno jato ptica i njihov lepet krilima. Čvrsto stegnem majku za ruku i tek onda primjetim da to ljudi plješću rukama. Ujednom je nastala neka gužva, netko je ležao a nekoliko ljudi ga je držalo. Vidjela sam samo cipele i redove cvekova (šunegli)¹ na donovima. Čovjek kojeg su držali nešto je vikao: „Drži ga, ne daj, pucaj...“ Okretala sam se da bolje vidim, a majka me je upozoravala da ne gledam.

– Uхватила ga živčana... ne gledaj!

– A zašto ga drže, zašto viče?

– Ćuti, rekla je majka strogo.

Bili su to poratni zborovi, politički govori i bolesni ljudi iz rata.

Zec

Vozili smo se kolima. Ispred samih konja, iz žbuna iskočio je zec. Bio je tako blizu da sam mu jasno vidjela lijepe duge uši i kratki rep... strugnuo je nogama i pojurio niz polje.

– Ajoj, što mi ga nisi uhvatila... tu je bio... tako blizu... di tamo se sakrio! Zapomagala sam i molila majku.

Nisam razumjela ni smijeh, ni objašnjenje, ni zašto nisu imali malo soli da mu stave na rep... ni zašto nitko neće da otrči do onog grma gdje je zec šmugnuo... Glasno sam plakala... kako nisu vidjeli kako je lijep.

Ujed

Te večeri bilo nas je puna soba. Ne znam da li su se igrali sa mnom, ali bilo je jako veselo i ja sam trčala od jednog do drugog, a onda zaletjela se do majke i ujela je za ruku. Ona je vrisnula, trgnula rukom i naljutila se... Taj vrisak kao da je presjekao moju radost... nastupila je neka čudna neprijatna tišina... i ničeg se više ne sjećam. Kao kad plane šibica i ugasi se.

¹ blokeja

Na putu do Višnjiceva

Put od Krajišnika do Višnjiceva oko 4–5 km. U Višnjicevu je živjela tetka Milica, mamina sestra po majci. Išle smo u Višnjicevo. Topao, sunčan dan. Duga prašnjava cesta... teško mi, ne mogu više...

Usput me majka zagovarala: Ajd' još malo, do onog grma... vidi cvijeće što je lijepo... gle, leptirić...

– Ne mogu i sjela bih na kraj puta... Nosi me!

– Ne mogu, teška si mi... e, nećeš više ići sa mnom.

Malo bi me nosila i onda opet molila da malo idem... i tako nekako bi došle.

Tetka Milica nije imala djece, sestru Ljubicu je uzela od tetke Dragice, sestre po majci i ocu, kad je imala četiri godine. Imala je tada 13, 14 godina. Bila je vrlo lijepa – crna prirodna kosa, plavo-zelene oči, po prirodi vrlo vesela. Tetka ju je učila lijepom ponašanju i ona se vladala više gospodstveno, kao da nije živjela na selu. Lijepo su je oblačili, ponosili se njome.

Tetku je zvala majka (dugouzlazni akcenat), a tetka čale.

U sjećanju mi je ostala jedna slika iz toga vremena.

Bile smo same. Ona je stajala na ulazu u sobu na stepenici a ja ispred nje u verandi. Ne znam da li je u rukama imala šibu dok ih je držala na leđima. Djelovala je strogo.

– Da te više nisam čula da majku zoveš maja, nego mama. Kad te netko zove da si rekla, molim, a kad od nekog nešto uzmeš da kažeš – hvala. Ćutala sam. Nije me nikad udarila, ali plašila sam se je i nisam voljela to njeno učenje. Nisam razumjela što znači kulturno i lijepo ponašanje i zašto nije dobro onako kako ja govorim, kako sam naučila. Zbog toga doživljavala sam je kao nekoga tko ne me voli za razliku od drugih koji su me voljeli, molili majku da me pusti s njima.

Povratak u Bosnu

U Banat smo došli u proljeće 1946. Imala sam 4 godine. Tog ljeta majka je bila bolesna i često je ležala. Imala je groznicu. Govorila je da joj ne odgovara onaj zrak. Tetka je govorila da je i njoj i mnogima drugima bilo tako dok nisu privikli. Sve češće je govorila o povratku. Tetka ju je odgovarala da se ne vraća, gdje da se vrati bez kuće i igdje ičega. Ali ni ujaku ni ujni nije se sviđalo i oni su prvi odlučili da se vrate. Kuća je bila velika jer ju je ujak dobio na njihov dvojje i nas dvije. Majka je znala da sama s djetetom ne bi mogla ostati u tolikoj kući, ali sigurno bismo dobili manju. Zbog zdravstvenog stanja majku to nije zanimalo. Međutim, meni je bilo dobro i zdravstveno sam se bila sasvim oporavila. Ostao mi je u sjećanju bijeli hleb i mlijeko. Voljela sam sjediti kraj majke dok je muzla kravu. Čim bi pomuzla, davala mi je da pijem, onako s

pjenom mlako mlijeko. Za razliku od nje koja nije mogla ništa jesti, često se okretala da ne gleda kako ja slatko jedem udrobljeni bijeli hleb u mlijeko.

Iste godine u jesen vratili smo se u Bosnu. U sjećanju mi je ostala samo stanica i jedan oveći natkasnić, ormarić koji je majka ponijela. Došao je neki čovjek u uniformi i rekao da nitko ništa od stvari ne može nositi. Majka je nešto govorila i bilo joj je žao. Ormarić je ostao.

Ponovo među svojima

U živom sjećanju mi je ostalo ono veče kod strine Jeke kad smo stigli. Ona škiljava lampica, jedva se vidimo i puna kuća djece i odraslih – došli da nas vide. Svi me ljube, ja se raspričala, veselo, sve naše Beronje.

Vjerovatno sam im pričala o putovanju vozom, čudesnim svjetlima, lijepim šarenim kućama, o malom dječaku Duji, kojeg sam vozala u lijepim kolicima i kako se razbolio i umro. Strina Jeka me je voljela i njene kćerke Danica koja me je zajedno s mamom u zbjegu² nosila, dok su Zorka, Ljuba i Mika ostale sa strinom kod kuće. Ljuba je bila najveselija, stalno me je nešto zapitkivala, smijala se, milovala me po kosi i ljubila. Nju sam najviše voljela. Danica i Zorka su bile skoro za udaju, Ljuba je išla u školu, a i Mika je bila za školu, ali nije išla jer nije čula. Jako su je boljele uši od čega je ogluvila. A bila je tako dobra i lijepa, samo me je gledala i milovala, ali nije čula što pričam. Đuro se već bio oženio i rastao. Tada je bio u vojsci.

Čudno, kako u djetetu nema tuge za svim onim što je bilo bolje i ljepše.

Moja odbrana

Išlo se često na neke sastanke, skupštine. I majka. Ostajala sam sa strinom Jekom, Mikom koja nije nikuda išla. Kuća je uvijek bila puna i djece i odraslih. Ne sjećam se što sam skrivila i majma me je udarila i kad je htjela još koji put potvrditi kaznu, umiješala se strina Jeka, zaprijetila joj šakom: „Još samo je jednom udari!“ Plakala sam a ona me je tješila i nosala po sobi.

S Ljubom u školi

Bila su to predratna djeca, već odrasli išli su u školu i završavali niže razrede. Pošto je naša kuća bila prva, oni sa vrh sela javljali se jedni drugima i svi na kraju svračali u našu kuću po sestru Ljubu. Željela sam ići s njom i dugo sam plakala za njom kad je odlazila. Svašta mi je obećavala pa i to da će me jednom voditi u školu. Iz škole mi je često ponešto donosila – bombona, čokolade, šarenih klikera, što im je učitelj dijelio.

² Misli se na veliki zbeg srpskog naroda iz Bosanske Krajine, koji se povlačio zajedno sa partizanskim jedinicama ka Neretvi, u januaru 1943. Tad je Dara imala godinu dana, a postojala su o tom zbjegu i nezapisana sećanja njene majke Milje. /prim. S. G./

I konačno, jednog dana, povela me u školu. Sjećam se kako me prenosila preko vode, koja je bila velika i mutna i jako sam se bojala. Valjda zato ništa drugo nisam ni zapamtila – ni školu, ni đake, ni učitelja.

Večernja sijela

Na našem brdu bilo je 11 kuća – sve Beronje i rođaci bliži i daljnji. Puno djece i mladih, poratno vrijeme, sirotinja i oni koji su malo bolje stajali... ali rat je prestao, sloboda stigla a sa njom radost i pjesma.

Svako večer okupljali se mladi nekad kod nekog i pjevali i igrali. Sjećam se pjesme „Milica je večerala“. Moja Ljuba svojih 14,15 godina hvatala se u kolo bosa i započinjala pjesmu:

*Zaigrajte moje noge bose
Kao one što cipele nose*

A bila je vragolasta a lijepo pjevala i momci su je brzo zapazili.

Večerali smo uz lampu od koje smo se jedva vidjeli: svi smo jeli iz jedne šerpe.

Bio je kupus sa slaninom i mesom. Strina je dijelila svakom po komadić slanine, meni je birala krto.

Uveče se dugo sjedilo, prelo, štrikalo. Pričalo se, smijalo, ismijavalo netko nekoga. Pričalo se o skupštini što je tko rekao, kako se tko ponašao, rugali se...

U sobi je bio jedan ili dva kreveta i spavalo se na zemlji – uveče se unosila slama i ležalo se širom, nasred sobe. Ujutru se iznosila i čistila soba. U donjoj prostoriji je ležala krava.

Tele

Sjećam se, bila je zima, krava se otelila i tele su unijeli u gornju sobu s nama. Mi djeca smo se radovali i mazili ga. Bilo je žensko. Strina nas je upozoravala da ga ne diramo. Nemojte je „čikati“, naučite se bosti. Nismo slušali, bilo nam je zanimljivo kako čelom udara u dlan.

I zaista, kad je odrasla, postala je opasna, zalijetala se na djecu i odrasle. Jednom se zaletjela na Miću, brata od strica. Bio je mali u dugoj košuljici i povezanim pojasom. Zahvatila ga je za pojas i prebacila preko živice. Sva sreća bez posljedica. Drugi put se zaletjela na mamu i pritisla je uz sijeno. Majka ju je držala i zapomažući zvala strinu Jeku. Bila je u blizini, dotrčala i dobro je istukla. Nje se najviše bojala.

Nije se povrijedila, ali joj je uspjela poderati suknju.

Svi smo se je bojali. Nije bilo dugo, prodali su je.

Mikin kofer

U kući su se često svađali, najčešće zato što je netko nečije nešto uzeo. Nije bilo ormara ni neke ostave za robu. Samo je Mika imala mali, drveni kofer u kojem je držala svoje „stvari“ i zaključavala ga. Imala je punu šaku šarenih klikera. Ponekad mi je davala da ih vidim, malo se poigram, a onda bi ih uzimala i zaključavala. Sjećam se, svi su bili šareni, samo je jedan bio crni i nekako drugačiji, kao gumirani. Imala sam i ja dva-tri klikera, ali sam ih izgubila. Možda je od Mikinih neki bio i moj, ali sad su bili njeni i zaključani, jer ja nisam znala gdje su moji.

Dugi, neutješni plač

Iz djetinjstva majku pamtim kao uvijek lijepo obučenu i čistu. Nikad je nisam vidjela poderanu i prljavu kao neke žene. Nedjeljom se posebno spremala i išla u goste – nekad kod ujaka u Dukiće, nekad u Božiće kod tetke i braće, nekad u Gradinu ili Avo (kako su zvali taj zaselak) kod djeda i babe. Nekad me je vodila sa sobom a nekad ostavljala sa strinom i ostalim ukućanima. Najviše me pazila Danica.

Te nedjelje spremala se kod ujaka u Dukiće. Pjevala je i oblačila se. Mazala je kosu orahovim (ili čičkovim) uljem i češljala se. Imala je dugu, gustu kosu. Lice joj nije bilo čisto i glatko, jer je imala duboke ožiljke od preboljelih boginja. Jednom sam joj rekla da joj lice nije lijepo, a ona mi je objasnila zašto je tako.

Uvijek sam se divila njenim lijepim, zdravim i pravilno nanizanim zubima. Mislim da nitko nije imao tako lijepe zube kao ona. Zubima je mogla smrskati najtvrdi orah i lješnjak.

Ne znam zašto sam taj put željela ići s njom.

– Idem i ja s tobom, rekla sam.

– Nemoj, ostani s Danicom i Jekom, ići ćeš drugi put.

– Idem i ja... počela sam plakati.

U početku me je molila, objašnjavala kako trebam ostati, da će mi tamo biti dosadno, ali kako sam ja sve glasnije plakala na kraju se naljutila i odlučno rekla:

– Nećeš ići, ostat ćeš kod kuće.

Spremila se i pošla. Ostala sam plačući iz sveg glasa. Gledala sam za njom kako odlazi niz blagu strminu puta. Brzo je nestala iza obližnje živice.

Gledala sam (za njom) prema livadama koje je presijecala rječica Krajišnica, gdje su rasli visoki jošići. Tu su bila postavljena dva brvna preko kojih se prelazilo. Nije tu voda bila tako duboka, izuzev kad su kiše, ali su brvna bila dosta visoko postavljena da me je uvijek bilo strah prelaziti preko njih. Gledala sam za majkom i mislila kako će prijeći preko njih. Šta ako upadne?!

Nisam prestajala plakati. Nikako da se pojavi, da prijeđe, da je ugledam na drugoj strani preko livada, pa uz strančicu kraj Pašanove kuće do ceste kraj Zorića. Sve dotle bih je mogla vidjeti... a nje nema, pa nema. Ujednom me obuze neka panika i strah. Sigurno je na prelazu preko onog visokog brvna upala u vodu. Plakala sam i zapomagala još glasnije. Uzalud su me tješili i uvjerali da se to ne može desiti, da to nije duboko, da su oni vidjeli kad je prešla... sve je bilo uzalud jer ja nisam vidjela i nje nema. Ne znam koliko dugo je to trajalo. Znam samo da su me zvali kad su je ugledali preko livada, kako ide kući:

– Evo ti ide mati, dođi da vidiš.

Kad je došla sve su joj pričali i kako nisu mogli da me utješe.

– Kako ti je samo tako nešto palo na pamet... da sam upala u vodu...

– Pa nisam vidjela kad si prešla.

– Kako ćeš vidjeti da sam prešla kad nisam tuda ni išla. Išla sam kolskim putem pa kraj groblja, eno vidiš onuda i pokaza mi rukom.

– Eto, vidite da nije prešla, a vi ste mi lagali da ste vidjeli kad je prelazila – rekla sam ozbiljno.

Svi su se smijali:

– Ne daj bože, da ti što bude, ona bi umrla za tobom, reče moja strina Evica.

U tom trenutku netko me zovnu iz grupe djece i ja otrčah usput za njima. Bila je tu Mira, Janja, Stevo, Vićan, Borka, a sa Samojlovića brda trčao je Brane.

Dioba

Kad se majka odijelila od strine Jeke, ona joj je morala nešto platiti na ime onoga što je one jeseni unijela u kuću nakon povratka iz Banata. Puna kuća, sirotinja, i strina se opirala da ne da ništa. Stric Svetozar je ubijedio majku da ima pravo i neka je tuži. I strina je znala da ima pravo, pa kad je majka pošla da tuži, povikala je za njom:

– Vрати se, nemoj ići, dat ću ti.

Iduće srijede stric je otišao u Glinu na sajam i kupio lijepo, šareno telence za te pare.

– Bit će to lijepa krava i nek ima to dijete mlijeka, govorio je stric.

Onda je dogovorio s kumovima Opačićima da joj proda neku malu brvnaru koju je stric sa sinom Slavkom sklopio za jedan dan. Sjećam se da je majka prodala nove cipele i još nešto od svoje robe, a nešto je odradila i tako isplatila.

Ta naša kućica bila je prva i najmanja na ulasku u naše seoce. Bila je to, ustvari, jedna sobica od prilike tri sa tri, pokrivena kuruzovinom. Kraj ulaznih vrata s desne strane bez vrata bio je mali špajzić gdje je držala to telence koje kad je poraslo nije moglo da se okrene nego kad je trebalo izaći, mora-

lo ići unatraske. Kasnije je Slavko, brat od strica, pridelao uz kuću od pruća, pletera, štalicu, jer je uskoro trebala da se oteli. A kako je bila lijepa naša Šarenka, nje se i danas najviše sjećam.

Majka ju je na konopcu napasala po seoskim putevima i međi (granični put između Hrvatske i Bosne).

Kasnije sam je čuvala sa ostalim govedarima. A zadavala mi je mnogo brige, jako je bila nemirna, čim prigrije i muve zazuje ona podigne rep i trk preko strnjišta i kukuruza u šumu. Trčala sam plačući za njom i često mi je majka, kad sam bila bliže i kad je čula, trčala u pomoć.

Sjećam se jednog predvečerja kad mi je prije svih pobjegla kući. Naše dječje igre najzanimljivije su bile predveče, kad sunce prijede put neba i spusti se nisko na zapadu. Otežala, nabreklih bokova, Šarenki se žurilo kući. Uzalud sam je vraćala, pobjegla mi je. Išla sam daleko iza nje i plakala, kao uvijek kad bi mi pobjegla u šumu i sama izlazila kad zahladi.

Kad sam došla kući, majka me je brzo utješila objasnivši mi da će se oteliti i da je ovaj put zato pobjegla. Te noći majka ju je stalno obilazila dok je ona stenjala, lijegala, ustajala...

Majka ju je milovala, pričala sa njom, a meni je rekla da idem leći.

Ujutro mi je radosno saopćila da se Šarenka otelila, dobila sina.

Brzo sam ustala da ga vidim.

Stajao je na nesigurnim nožicama i sisao gruvajući je u vime.

Lijepo, šareno, na čelu bijeli cvijet kao majka. Bila sam oduševljena.

Poslije je majka pozvala svu djecu na gruševinu... jeli smo svi iz jedne šerpe, sjedeći na zemlji.

Poslije Šarenka je stalno žurila kući prije svih, da što prije vidi svog mezimca i s mukanjem gotovo utrčavala u štalu, lizala mu onu lijepu, meku, kovrdžavu dlaku između ušiju.

Svaki susret s njim bio je velika radost, a tek kad bi se mališa dohvatio vimena, tako je slatko mljackao i mijenjao dude dok mu se sa strane usta pjenilo mljeko,

Jedne srijede majka ga je odvezla na sajam u Glinu i prodala. Šarenka je strašno tugovala. Kad bi dotrčala kući, utrčala u štalu i vidjela da ga nema, rikala je, njušila mjesto gdje je ležao a iz njenih krupnih očiju tekle su suze niz svilenkastu, kratku dlaku i slijevale se niz glatku njušku s obje strane. Bilo mi je žao i plačno sam korila majku:

– Zašto si ga morala prodati, nisi trebala.

(Ne znam koliko dugo je tugovala, tek s vremenom smirilo se sve i zaboravilo).

Ujutro, kad me je majka ispraćala da je čuvam, ona ju je obično vodila za povodac, a ja sam išla za njima s motkom u ruci. Rikala je, obazirala se i uzdisala. Tugovala je tako desetak dana, a onda kao i kod čovjeka, vrijeme

je učinilo svoje, ona se smirila, a ni ja više nisam spominjala lijepu, šarenu njuškicu, koju sam svaki dan milovala.

Poratni život bio je veoma težak. Imali smo 6 dunuma škrte zemlje (jutro i po) koja nije mogla prehraniti ni nas, ni Šarenku.

Sjećam se dugih zima, kad je majka prodavala sa sebe ono što je malo bolje imala i kupovala malo kuruzovine i sijena za Šarenku, koja nas je hranila – mlijeka, sira, kajmaka bilo je u izobilju... davalo se jedni drugima kad bi čija krava pred telenje zasušila.

Majka je odbrojavala dane duge zime i jedva čekala proljeće. Zato smo rano, čim bi se pojavila snježna prošarica, istjerivali krave. Jedva se čekalo da zazeleni jer kod većine je bila hrana na izmaku.

Sirotinjski se živjelo, ali gdje je bilo više djece, bilo je još teže, a tek tko nije imao ni krave, tu je bila bijeda i glad.

Nešto o Mirinom ocu

Moj djed po ocu, zvao se Marko. Imao je pet sinova i dvije kćeri. Kad su se podijelili, svako je dobio malo zemlje i livade, da su jedva preživljavali. Ne bih znala reći po kojem koljenu smo bili rod sa Savinima, Čičinima, Vidovima... pričali su da su nam Čičini najdalje bili. Bilo kako bilo, svi smo bili Beronje i znali smo da pripadamo jednoj lozi i tako smo se osjećali i ponašali.

Mirin otac, Sava, bio je veoma strog i u kući nitko nije smio da mu proturiječi. I na nas ostalu djecu grubo se osvrtao i svi smo ga se bojali. Imao je veliki šljivik, livadu, njive i kad bi viknuo da ne smijemo na njegovo puštati krave, morali smo ih dobro čuvati. I zajedničko vrelo sa kojeg su svi nosili vodu, bilo je na njegovoj zemlji. Jednog vrelog ljetnog dana, skupila nas se grupa djece, otišli na vrelo i redom se počeli umivati. Kako nam je hladna voda na ljetnoj žegi sve više prijala, počeli smo se prskati, juriti oko vrela, vrištati... sve smo oko izvora ispolijevali i vrelo zamutili. Odnekud se iznenada pojavio Sava i kad je povikao na nas i uputio se k nama, svi smo onako mokri stali kao ukopani, samo se moj brat Stevan, iako mlađi, izmakao podalje od nas i spreman na bijeg počeo se smijati. Kad je još oštrije povikao, on se dao u bježanje, ni strijela ga ne bi uhvatila. Prijeteći, vikao je da se vrati, a on kad se izmakao, stao je i prkoseći mu se smijao i dovikivao:

– Neću, ne bojim te se, uhvati me ako možeš!

Vratio se k nama i strogo nam zapovidio da krenemo za njim. Uveo nas je u svoje dvorište, otkrio veliku šibu, poredao nas u red kao učitelj, morali smo pružiti ruku i šiba je fijukala po golim dlanovima, miješajući se sa našim vriskom i plačem. Bio je nemilosrdan i sve nas je dobro naplatio uz prijeteće ponavljanje:

– Hoćete li još to raditi, pokušajte još jednom tako nešto... pobiću vas ko mačiće!

Njegove Mira i Borka odoše ukraj dvorišta, nisu smjele glasno ni plakati, a mi svatko pred svoju kuću i kako smo se izmicali sve glasnije smo plakali, trljajući crvene, nabrekle dlanove, a Stevan nam se rugao junačeći se, kako je on pobjegao... a da je mene tako istukao, ja bih mu razbio glavu kamenom, pa nek me uhvati ako može... I još mu je onako jetko nekoliko puta oposovao mater.

Sjećam se jednom, kad je tukao sina Nenada koji je bio mali, još nije išao u školu. Tukao ga je šibom, a on ni glasa da pusti, samo se stiskao i ćutio. Čudila sam se kao dijete i mislila da ga to možda i ne boli, kad ne plače. Jednom je tukao Milju, kćerku iz prvog braka, bila je već djevojka za udaju. Zatekla sam je kako utjeruje svinje u svinjac, da li su joj pobjegle, šta je bilo ne znam, a on ju je kamžijom tukao, zviždala je kamdžija po zraku i umotavala se oko njene suknje i nogu, a ona je nepomično stajala i ćutala i trpila dok god nije prestao. Kad je istjerala krave u šljivik, otišla sam za njom i sjela kraj nje, a ona je plakala i milovala crveno-modre požilice po nogama.

– Da li te jako boli? Pitala sam je.

– Boli... a suze su joj tekle niz obraze.

Zapamtila sam ga po toj surovosti i nisam ga voljela, niti sam od koga čula da ga je kao čovjeka cijenio i volio, ni njega, ni ženu mu Savu. Ona je opet bila lajava, sve je djevojke i momke ogovarala. Smatrali su da sve mogu, imali su najviše zemlje, livada i stoke, i najbolje su življeli. Samilosti nisu imali prema nikome oko sebe.

Polazak u školu

Jesen 1949. Na upis nas je vodila strina Sava, Mirina majka. Mira i ja smo bile nerazdvojne. Dan je bio sunčan i topao, popodne. Išli smo uz Pačića luku uskom stazom, a onda uz šumarke i grmlje i malo veću uzbrdicu prema kući sejice Gogića. Izašli smo na cestu koja nas je dovela sasvim blizu škole, do Grmuša. Tu smo skrenuli sa ceste svojih stotinjak metara pravo u školu. Velika zgrada na sprat – dolje dvije učionice, a gore učiteljev stan. Velika ulazna vrata, dolje betonirani hodnik, a lijevo i desno, po učionica. Gore u svoj stan, učitelji su se penjali uz daske na kojoj su bile pribijene prečke, uz koje su učitelji spretno ustrčavali gore.

Bila su dva učitelja: Srbijanac Radovanović Jerislav i Crnogorac Vukelić Milutin. Prvi razred učio je učitelj Jerislav – moj učitelj. Imao je gustu, smeđu i kuštravu kosu. Bio je rastom niži od učitelja Milutina, koji je bio izrazito visok. Kod učitelja Jerislava završila sam I razred, onda je on otišao u Armiju i više se nije vratio.

U II razredu učio me je učitelj Milutin, a u III i IV Bjelac Petar, koji je također otišao, pričali su da je u Beogradu u Vojnoj školi. Nakratko je dolazila i jedna

učiteljica Desanka, mala, crna i vrlo stroga, tukla je djecu. Dolazio je i učitelj Tadiša Bujanja, kažu da je radio u Gradini, obližnje selo.

Voljela sam školu. Sa našeg brda išlo nas je dosta u školu, naročito kasnije, kad su krenuli oni malo mlađi. Među njima bila sam najbolji đak. Čim sam naučila čitati, počela sam dizati neke knjige u školi. Kupovala sam i neki dječji časopis, ne sjećam se kako se zvao, pun ilustracija i lijepih pjesama i priča.

Čitala sam Malu Sirenu, Dvanaest mjeseci, Robinzon Kruso, Andersenove bajke... Epske narodne pjesme. Od knjiga se nisam odvajala, čuvala sam kravu i uvijek nosila svoju torbu s knjigama. Čuvajući je, učila sam i čitala, ako nisam imala neku posebnu knjigu, onda Čitanke.

Sjećam se Čitanke za III razred – sive korice, debela, puna lijepih štiva i pjesama, koje sam skoro sve znala napamet. Mnogo sam razmišljala o junacima epskih pjesama. Posebno me je oduševljavla pjesma Branka Radičevića, Putnik na uranku. Ona mi je tako rasplamsavala maštu – činilo mi se da sve iz pjesme čujem, vidim i osjećam.

Od svih igara najviše sam voljela da se igram škole ili učiteljice. U tim igrama uglavnom sam bila učiteljica. I kad sam bila sama, često sam maštala kad odrastem, kako ću biti učiteljica.

Moj stric Svetozar je bio majstor – pravio je burad i stolariju, radio na kućama, ali petero djece, zemlje malo, teško su se borili s neimaštinom; bili su goli i bos, više gladni nego siti. Bio je vrlo mudar i dosjetljiv čovjek. Kažu, koliko je sudskih parnica vodio, nikada nije izgubio. Nije mu trebao advokat.

Često je gledao kako se u zapečku igram s djecom učiteljice.

Jednom, moj stric prekide majstoriju, nakrivi šešir, zagleda se pronicljivo u mene, pruži prst... znak da ga saslušaju što je uvijek činio kad je imao nešto važno i značajno da kaže.

– Slušajte me dobro, ako ova mala ne bude učiteljica, pljunite mi u lice, tu i pokaza prstima.

Moja majka skoči, kao da ju je iglom neko bocnuo i ljutito odreza:

– Biće sad ne rekoh šta, valjda će je ćaća moj školovati.

– Zapamtite, šta sam vam ja u današnji dan reka... biće učiteljica, smio bih se zakleti!

– Ajd, ćuti, molim te, ne pričaj koješta.

– Ko, ja sam reka, viđećete!

– Viđeće ćaća tvoj, ljutito odbrusi moja majka i izađe iz kuće.

Tako se ponašala uvijek kad je netko nešto pričao što je smatrala da nema veze s realnim životom.

– Ma, vidite vi da knjigu ne ispušta iz ruke, a koliko je samo ovu djecu naučila pjesmica, neki već sva slova znaju, čitaju, a još ne idu u školu.

– Kad bi je samo mogla školovati, bila bi sigurno, zaključila moja strina Evica.

– Ma biće, potvrdi moj stric opet, samouvjereno i sigurno, iako ne reče tko će me školovati.

Tako je govorio moj stric Svetozar, jedini živ od petoro braće, koliko ih je bilo. Imali su još dvije sestre – Milku, koja je također umrla i Anku, koje se sjećam. O njoj ću kasnije.

Strina Evica

Bila je jedna od onih seoskih, zdravih, jedrih i naočitih žena. A kako je tek bila rječita – nitko je nije mogao nadgovoriti ili kako su govorili, „nadlajati“. Uz to, bila je vrlo inteligentna, odvažna, nikoga se nije bojala, a bogami ni stidjela. Za svako dijete, momka i djevojku, znala je kad se rodio i koliko ima godina. Iako vrlo sposobna i spretna, nije bila vrijedna, ali što god je radila, lijepo je radila. Bila je vrlo samovoljna i kad je htjela radila je s voljom, lijepo i dobro, a imala je i snage, ali kad nešto nije htjela i kad je rekla neću, te sile nije bilo koja bi je natjerala da to uradi. U pamćenju mi je ostao jedan prizor – stric joj je nešto zapovidio, a ona je hladno rekla:

– Neću, uradi sam.

Stric je ljutito podvrисnuo i ponovio zapovijed, a ona je prkosno ponovila:

– Neću baš!

Stric je skočio, odnekud odgrabio podeblju šibu i stao je tući.

Iz sveg glasa jaukala je moja strina, njen glas razlijegao se sa našeg brda preko livada Pačića luke, sve do Gogića i Zorića, kraj ceste.

Svi su znali – to Svetozar tuče Evicu.

Njene debele mišice dočekivale su fijuk šibe koja je ucrtavala debele, kao prst, masnice. Pri udarcima, stric bi stalno ponavljao – je l' nećeš, a ona je odgovarala – Neću! i pri svakom udarcu jaukala i klela:

– Ajoj, dabogda ti se ruke osušile, ruke ti otpale dabogda... ajoj, neću, ubij me...

Na kraju je morao odustati, bacivši ostatak šibe uz tešku, siktavu psovku... da joj gradi sve po spisku...

Poslije svega, majka ju je korila:

– Bog te ubio, što nisi poslušala, tolike si batine dobila ni za šta?

– E, neću baš, nek' me ubije...

– Bome, ja ne bih tolike batine primila, bolje mi je poslušati.

– E, ja ne bi, da znam, da će me ubiti.

Tako su one kao jetrve pričale, psovale i smijale se.

Strina je imala 4 sina i kćerku, koja je najmlađa, godinu dana, a starija 2 sina već su bili skoro za ženidbu. Voljela je žensku djecu i od milja ju je zvala – moja cura. U ratu je izgubila dvoje ženske djece. Jedna je u zbjeugu, na putu umrla, a drugu je (moje godište... tri nedjelje starija od mene), ostavila

u Drvaru. Sa sobom su vodili još dva sina. Oboje su bili bolesni, nisu je, kažu, mogli nositi i tako je ostavili. Zvala se Borka.³

Stevan i Mića su rođeni poslije rata. Stevan je bio stariji i kao mali, prije polaska u školu, morao je čuvati kravu. Sjećam se Perova se zvala i često mu je znala pobjeći u kukuruze, dok bi se on igrao s djecom.

Tada bi se od kuće oglasila strina:

– O, Stevane, muke te mučile, padavica te hvatala, vraćaj krave iz kuruza...

Često su je prekoravale žene zbog tih teških kletvi, a ona bi se smijala, govoreći:

– Ko da će to biti.

Strina Evica je bila vrlo emotivna, voljela je slušati epske narodne pjesme. Često me je molila kad ih je bilo puno u kući (a uvijek je bilo, naročito uveče), da im čitam Ropstvo Janković Stojana, Predrag i Nenad, Hasanaginica. Koliko god bi to puta čitala, na kraju, moja strina je svaki put plakala.

Nije bila prokleta (ljuta), nad djecom nije strepila, niti se svađala zbog njih. Djecu je obično pazila do godinu dana, dok ne prohodaju; kupala redovno, pazila, mazila, ljubila, tepala... a onda, kad bi na putu bilo drugo, prestajala je sva mažnja i tepanje. Ako bi se međusobno potukli ili s drugom djecom, njoj se nije vrijedilo žaliti. Ponekad je znala reći, kad bi ja istukla Stevana:

– Žao mi je što te nije bolje, drugi put ću joj dati šibu.

Bila je strina i vrlo lijepa žena, što je naročito dolazilo do izražaja kad bi se spremala nekud. Pošto nije imala sve što joj treba, od nekog je nešto posuđivala što bi joj odgovaralo.

– Majka joj je posuđivala bluzu, maramu, ali cipele nije voljela nikom da posuđuje – a naročito njoj, jer joj je noga bila veća. Ako joj slučajno nije svaki put dala što je tražila, ona se jako ljutila, psovala, vređala. Može se zamisliti koliko je majci bilo mučno to posuđivanje kada ni sama nije imala bog zna šta, a bila je mlada i voljela se obući, pa je svaki komadić robe čuvala. Obje su bile mlade, jedre, rumene i zračile su snagom i zdravljem. Strina je bila fizički veća i jača.

Tako bi se začas posvađale, začutale i zakratko pomirile.

Strina je bila od onih osoba „Što na srcu to na jeziku“. Nije se nikog stidjela ni bojala, prema svima je bila otvorena i krajnje pravedna i objektivna. Nije robovala nikome i ničemu.

Radost na snijegu

Do škole smo imali oko dva i po kilometra. Čini mi se da se nigdje tako vidljivo ne izmijenjuju godišnja doba kao u mojoj Bosanskoj Bojni. Možda mi se to čini, zato što smo stalno bili vani, u prirodi, jer nismo imali gdje biti

³ Reč je o zbegu srpskog naroda iz Bosanske Krajine, koji se povlačio sa partizanskim jedinicama ka Neretvi, na početku IV neprijateljske ofanzive, u proleće 1943. godine. /prim. S. G./